

ситуативному рівні зменшити негативний ефект від реальної ситуації.

Платонова Ю. О., Михайленко О. В.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВАЖКОВИХОВУВАНІСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблема важковиховуваності у соціальній педагогіці не є новою. Термін «важкі діти» вперше з'явився у другій половині XIX ст. У працях вчених того часу О. Зака, Д. Дріля, П. Каптерєва, П. Лесгафта, П. Люблинського, С. Познишева, І. Сікорського «важкими» визначалися діти, які не усвідомлюють своїх негативних вчинків, жорсткі і байдужі до страждань оточуючих (Полякова О., 2009).

Аналізуючи, що спричинює появу важковиховуваності, вчені підкреслювали – її коріння у ранньому дитинстві, коли формується особистість. Саме в цей час «можуть бути закладені погані зерна, які поступово розвиваються і на початковому етапі дають гіркий плід».

Проблема важковиховуваних у кожний історичний період вирішувалась по-різному. Чимало старих методів виховання сучасному педагогу вважаються дивними і незрозумілими. Свого часу гуманістична педагогіка теж мала багато противників, і тому таким видатним педагогам А. Макаренку, В. Сухомлинському та іншим доводилося ціною неймовірно важких зусиль, поєднуючи практичну, наукову і просвітницьку роботу, обґрунтовувати доцільність педагогічного підходу до «важкої дитини» (Нагорнюк Г., 2007). Полемізуючи з вченням про існуючу «вроджену дефективність» частини дітей, педагоги-гуманісти вважали, що формування особистості відбувається завдяки дії багатьох умов.

На думку П. Лесгафта, праці якого про виховання дітей раннього і дошкільного віку мають велике суспільне значення, дитина народжується ні доброю, ні злою, ні художником, ні музикантом, а стає тим чи іншим завдяки вихованню. Він підкреслював, що «зіпсованість» дитини у більшості випадків –

результат не природженої розумової чи моральної тупості, а педагогічних помилок вихователя (Козубовська І., 2020).

Слід підкреслити, що частина вчених XIX ст. розуміли, що основні причини появи «важких дітей» є не тільки в несприятливих умовах життя і вадах виховання, а в самому державному устрої, який провокує подібні явища, коли населення знаходиться за межею бідності.

Відомий український вчений, лікар-психіатр, професор Київської клініки І. Сікорський розглядав корекцію поведінки важких дітей як малопродуктивну і вважав доречним їх ізоляцію в спеціальних закритих закладах.

І. Сікорським вперше запропонована ідея генеалогічного запобіжного виховання, яка була і є продуктивною, і на сучасному етапі не втратила своєї актуальності. Такої ж думки дотримувалися вчені Д. Дріль та О. Зак, які досліджували проблеми важких дітей. Вони підкреслювали, що основними причинами, що спричинюють появу важковиховуваності є: несприятливі соціальні умови, недоліки у вихованні та успадковані злочинні нахили окремих індивідів (Полякова О., 2009).

Вагомий внесок у вирішення проблем важковиховуваності підлітків зробив видатний педагог-вихователь А. Макаренко, який був упевнений у необмеженій могутності виховної роботи і вважав, що ніяких особливих «важких» дітей немає – є люди, що потрапили у важке становище. Педагог відзначав, що в роботі з важкими дітьми головною є проблема взаємин дитини з оточуючими людьми. Тому для кожного педагога надзвичайно важливим є те, що в процесі виховання слід перебороти неправильно сформовані відносини між особистістю й колективом. А. Макаренко підкреслював, що людина погана лише через те, що знаходиться у поганій соціальній структурі (Макаренко А., 1988).

Аналіз літературних джерел свідчить, що немає єдиної точки зору стосовно розуміння поняття «поведінка з відхиленням», єдиного підходу до корекції цієї поведінки.

Педагогічною наукою встановлено, що важковиховуваність співвідносна з груповою формою діяльності людей, при чому в основі групових різновидів девіантної

поведінки як прояву важковиховуваності лежить принцип групового тиску. Це дозволяє констатувати, що у розв'язанні проблеми важковиховуваності підлітків необхідним є врахування специфічних особливостей цієї категорії неповнолітніх та їх схильності до групування.

Однак профілактика часто будується без урахування цих психолого-педагогічних аспектів. Ускладнює процес організації практичної роботи з важковиховуваними й недостатня чіткість організаційно-педагогічних аспектів соціально-педагогічної профілактики, які потребують вдосконалення системи роботи в цілому й забезпечення її технологізації (Дробинська А., 2001).

Складність визначення поняття «важковиховувана поведінка» в тому, що оцінка будь-якої поведінки має на увазі її порівняння з якоюсь нормою. Важковиховуваною називають поведінку, що відхиляється від норми, є нестандартною. Вона завжди пов'язана з якою-небудь невідповідністю людських вчинків, дій, видів діяльності, розповсюджених у суспільстві або групах що не відповідають нормам, правилам поведінки, стереотипам (Славина Л., 2010).

Причини формування і прояви девіацій у поведінці дітей, на думку П. Лесгафта, криються передусім у застосуванні насильницьких заходів, образ, що принижують гідність дитини, шкодять розвитку в ній суто людських якостей. Зловживання покараннями пригнічують психіку дитини, не дають їй можливості вільно реалізуватися, що в свою чергу призводить до недовірливості, агресивності, заперечення всього доброго, правильного, справжнього (Бреслав Г., 1998).

Сучасні англійські психологи Дж. Хевіт і Р. Дженкінс в результаті дослідження «важких» дітей пропонують розрізняти дві категорії важковиховуваних:

- діти з «соціалізованими формами» антисуспільної поведінки, які достатньо емоційно врівноважені, завдяки розвиненим механізмам психологічної адаптації досить легко пристосовуються до соціальних норм у середині тих антисуспільних груп друзів або родичів, до яких вони належать;
- діти з несоціалізованою антисуспільною агресивною поведінкою, які, як правило, перебувають у поганих стосунках з іншими дітьми, членами своєї сім'ї і мають значні емоційні

розлади, які проявляються в негативізмі, агресивності, зухвалості (Охрімчук Р., 2021).

Відомий психолог П. Скотт, розвиваючи погляди своїх колег, довів, що категорія соціалізованих «важких» підлітків розпадається ще на дві групи:

- підлітки, які не засвоїли ніякої системи норм поведінки;

- підлітки, які засвоїли антисуспільні форми поведінки.

Він наголошує на тому, що кожна з виділених груп вимагає спеціального підходу. Для соціалізованих важких підлітків потрібне лише активне педагогічне виховання. Щодо другої групи, то вона, на думку автора, насамперед потребує суто психологічної корекції, після якої ефективними стануть і власне виховні впливи. Особливо продуктивними тут є спеціально організовані форми групової психокорекційної роботи з такими дітьми під керівництвом психолога або соціального педагога (Козубовська І., 2020).

Психологи В. Роттенберг і С. Бондаренко вважають, що неправильно орієнтована потреба у пошуку може проявлятися не тільки у невмотивованій агресивності та несподіваних антисоціальних вчинках. На їхню думку, і деякі масові молодіжні рухи (наприклад, еммо, панки) мають також у своїй основі незадоволену потребу в пошуку.

Складність проблеми полягає в тому, що важко буває відповісти на запитання, чи є відхилення у поведінці ознакою психічного захворювання, чи це психологічна особливість перехідного віку, а чи просто дефект виховання.

В. Роттенберг і С. Бондаренко вважають, що поведінка підлітків, яка відхиляється від норми, включаючи невмотивовані приступи жорстокості, у багатьох випадках може бути «диким» проявом неправильно орієнтованої пошукової активності. У ході психічного, фізичного і статевого дозрівання потреба в пошуку дуже гостра, і якщо вона неправильно орієнтована, то часто стає причиною девіантної поведінки (Степанов В., 1999)

Більшість сучасних фахівців вважає, що девіантна поведінка закономірна в тому сенсі, що не виникає на порожньому місці. «Важкі» підлітки, як правило, виростають у

неблагополучиях сім'ях. Зазвичай девіантна поведінка стає наслідком цілого комплексу причин.

Таким чином, проблема важковихованості є актуальною, упродовж багатьох років вона досліджувалася багатьма вченими, які стверджували, що важковиховані діти не усвідомлюють своїх негативних вчинків, жорстоких і байдужих до страждань оточуючих. Для розв'язання проблеми важковихованості підлітків необхідним є врахування специфічних особливостей цієї категорії неповнолітніх та їх схильності до групування. На сьогоднішній день під важковихованістю розуміють педагогічну занедбаність такого рівня, при якому подальший соціальний розвиток підлітка відбувається таким чином, що створюються внутрішні передумови для деформованого сприйняття ним соціальних норм, виникає потреба зберегти негативне в своєму духовному світі всупереч соціально-педагогічним впливам.

Примаченко А. А.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Родини військовослужбовців потребують неабиякої допомоги, уваги та підтримки з боку держави та фахівців із соціальної роботи. Такі сім'ї є вразливою категорією населення. Родини учасників бойових дій мають ризик знаходитися в складних життєвих обставинах й досить часто стикаються з такими проблемами, як низький матеріальний рівень, проблеми з житлом та непостійне місце проживання, можуть виникати труднощі з успішною соціалізацією дітей. До сімей військовослужбовців відносяться: сім'ї офіцерів (молодших і старших, керівного складу); сім'ї прапорщиків (які знаходяться на командних, технічних посадах і посадах тилового забезпечення); сім'ї курсантів; сім'ї рядового і сержантського складу; сім'ї військовослужбовців-жінок; сім'ї цивільного персоналу (працівників силових відомств, які несуть службу). Також виділяють новоприбулі сім'ї; сім'ї, які вибувають до